

Transformace městských částí – teorie, příčiny, příklady

Ing. arch. Jan Kristek
Školitel: Doc. ing. arch. Maxmilián Wittmann, Ph.D.
Ústav teorie FA VUT Brno

Jsou kulturní a ekonomické transformace společnosti příležitostí pro transformaci architektury, nebo se jedná o spojené nádoby a transformace architektury je tudíž nutností? Kde hledat příčiny pro dynamiku a proměnlivost urbánního prostředí? Jakým způsobem se proměnila Česká města za posledních dvacet let ve vztahu ke zlomu v roce 1989?

1. Název práce

Transformace městských částí a jejich veřejných prostor Českých měst v uplynulém období posledních dvaceti let.

2. Klíčová slova

Městské části, Městská čtvrť, Transformace, Veřejný prostor, Postsocialistické město, Kapitalismus, Nestabilita urbánního prostředí, Ekonomie, Administrativa.

3. Cíl disertační práce

Zmapovat vzorce přeměn a transformací městských částí v českých postsocialistických městech, identifikovat příčiny a teoretizovat je na základě dostupné literatury.

4. Současný stav řešené problematiky

ÚVOD

V západní kultuře v protikladu například ke kultuře nomádů je architektura – ve smyslu budov a stavebních struktur - obvykle chápána jako stabilní nepřilíš proměnlivá věc.

Budovy jsou stavěny tak, aby přetrvaly a musí tomu tak být, aby byla zaručena návratnost práce a materiálu, které do nich byly investovány.

Takto, volně přeloženo, Reyner Banham specifikuje naši tradici stavění masivních a permanentních staveb v své knize *The Architecture of the Well-tempered Environments*. Když však odhlédneme od masivní struktury zdi a vzneseme se o několik stupňů výše, na úroveň čtvrti nebo městské části sledované v průběhu času, architektura začne svůj stabilní charakter ztrácet. Městské části podléhají transformacím, kdy různým místům je přiřazován nový obsah nebo dokonce jsou předmětem výrazných fyzických rekonfigurací. Odkud pramení tento potenciál určitých částí měst se transformovat? Proč se určité čtvrti rozvíjejí a jiné naopak upadají? Na základě čeho se proměňuje jejich atraktivita s časem?

V literatuře lze nalézt popis těchto transformací, přičemž jedním ze známých příkladů je SoHo v New Yorku. Původně ospalý shluk skladů a továren byl objeven umělci, kteří si v loftových prostorech zařídily ateliery a byty. Atmosféra postupně

přitáhla galerie, obchody restaurace a kluby. SoHo se stalo kulturní čtvrtí a umělci byli vytlačeni neúnosně se zvyšujícími se nájmy a vystřídáni bohatšími nájemníky. Podobný proces už v minulosti v New Yorku proběhl například East Village i jiných čtvrtích. V současnosti lze najít podobné náznaky v Harlemu – původně černošské čtvrti se zvýšenou kriminalitou, která je dnes vyhledávána pro svou živelnost a kde má dnes rezidenci např. Bill Clinton.

Obr.1, „Loft living“ v bývalých industriálních prostorech v SoHo, NYC. Atraktivita těchto prostor měla za následek proměnu SoHo v živoucí rezidenční čtvrt' s množstvím kaváren, restaurací, galerií a divadel.

TEORETICKÉ POZADÍ

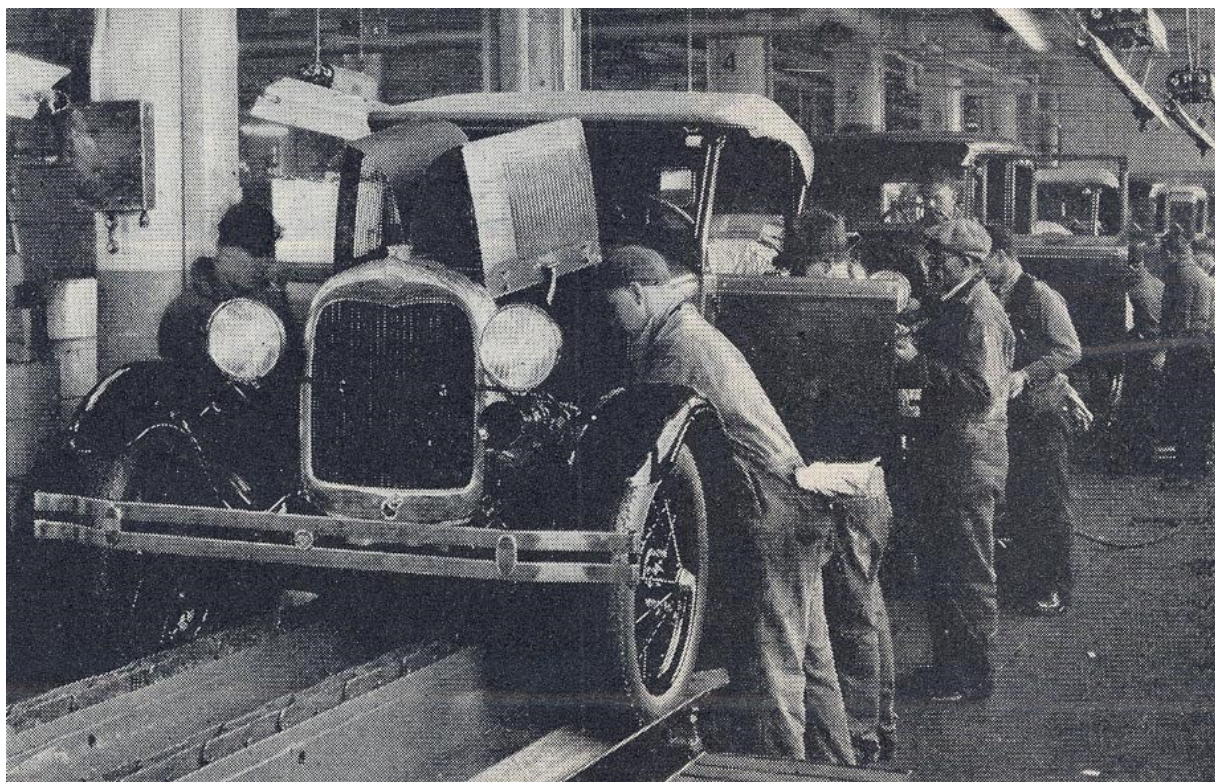
Obecným popsáním příčin nestability urbánního prostředí se zabývala americká socioložka Sharon Zukin v rámci své knihy *Landscapes of Power*. Argumentuje, že v podmínkách tržní kultury se prostor a architektonické struktury stávají kromě jiného také komoditou. Svoji tezi staví na Schumpeterově teorii kreativní destrukce jako neoddělitelného atributu kapitalismu. Tato teorie předpokládá inovaci – ve všeobecném slova smyslu - jako zdroj dočasné tržní síly. Inovace poskytuje firmě konkurenční výhodu a tímto způsobem eroduje profit a postavení etablovaných společností, aby v zápětí čelila tlaku příštích inovací dalších konkurentů. Lze uvést příklad: důsledkem kreativní destrukce je, proč audiokazeta nahradila osmistopou pásku, aby byla nahrazena kompaktními disky, které dnes marně čelí nástupu MP3 přehrávačů.

Tento koncept byl později vyvinut do tzv. evoluční ekonomie, pomocí které jsme schopni vysvětlit dynamiku industriálního a postindustriálního věku. Zároveň

tvrdí, že kapitalistický režim je ve své hluboké podstatě neustále se vyvíjející proces, který nemůže být stabilizován v jednom podmínečném stavu.

Sharone Zukin pak dále argumentuje, že pokud je prostor komoditou v podmínkách neustále se proměňujícího tržního prostředí, pak také musí podléhat principu kreativní destrukce, a proto má tendenci se neustále měnit a zastarávat. To je v zásadě důvodem, proč jsme byli v uplynulých obdobích svědky vyplňování starých struktur novým obsahem formou různých revitalizací. To se stalo v místech, kde všeobecná nostalgie a kulturní zábrany nedovolily opravdovou fyzickou destrukci. Ve skutečnosti však probíhaly i fyzické rekonfigurace celých čtvrtí. Zukin dává příklad, kdy ve dvacátých letech dvacátého století se průměrná životnost kancelářské budovy v New Yorku scvrkla na pouhých dvacet let.

V průběhu celého dvacátého století proběhlo několik zásadních zlomů v organizaci kapitalistické produkce a následkem toho i reorganizace celé společnosti, což vždy našlo materiální odezvu v našich městech – od prvního období industrializace a urbanizace, přes fordistický režim masové produkce založený na výrobní lince, až po dnešní globalizovaný model servisní ekonomiky, kdy produkce probíhá nezávisle na hranicích států a lokální rozvoj je často odvislý od toku mezinárodních investic.

Obr.2, Racionalizace výroby zavedená Henry Fordem znamenala nastolení nového ekonomického řádu. Jedním z mnoha důsledků byla např. lidová motorizace jako jeden z hlavních faktorů rozvoje suburbie.

VZTAH K ČR

Rok 1989 představoval v dějinách České Republiky zlom v relacích politických, ekonomických, kulturních i administrativních. Není pochyb o tom, i vzhledem k obsahu předešlého textu, že to byl transformační zlom i pro česká města.

Dá se říci, že postsocialistická města jsou potenciální studnicí pro studium takovýchto transformací.

Uplynulých dvacet let zrychleného a zhuštěného kapitalistického vývoje zvýrazněných kontrastem předešlé doby, umožňuje zrekapitulovat a zrevidovat teoretické úvahy a dát jim konkrétní místní obraz. Jakkoli se pro nás téma může zdát všední a zcela lokální, právě díky své místní specifičnosti může mít potenciál zaujmout i část odborné veřejnosti v zahraničí. Neznalost místního prostředí a jazyková bariéra neumožňuje studium těchto fenoménů případným zahraničním výzkumníkům a zároveň nemnoho materiálů je překládáno.

Jednou ze současných zajímavých prací zabývajících vlivem ekonomických změn na změnu městského prostoru (nikoli z architektonického, ale sociologického hlediska) je například práce PhDr. Michala Růžičky z FF ZČU, který se zabývá změnou organizace a distribuce prostor sociálního vyloučení po pádu železné opony v českých městech. Teoretický základ vychází z práce anglického geografa Davida Harveyho potažmo z teoretických prací Henriho Lefebvrea o sociální produkci prostoru (*The Production of space*). Růžička argumentuje, že se znalostí logiky urbanizace kapitálu, lze předvídat vzorce prostorové organizace chudoby a kulturní odlišnosti ve městech. V socialistickém městě tok investic směřoval z center ven do okrajových sídlišť a v návaznosti na to pak vznikaly oblasti sociální exkluze právě v centrálních oblastech. Oproti tomu v kapitalistickém režimu jde tok investic zpět do center a dále do oblastí pokračující suburbie a zkoumané oblasti vyloučení mají pak tendenci vznikat v prostoru mezi nimi.

Z hlediska architektury není o vlivu ekonomických změn pochyb, nicméně možným zajímavým prostorem pro výzkum je například i transformace administrativních principů, zejména ve smyslu odstátnění pozemků a půdy a nemovitostí v kontextu vzniklého tržního prostředí.

5. Seznam použité literatury

ZUKIN, Sharon. *Landscapes of power Berkeley*. University of California Press, 1991. ISBN -13: 9780520082885

BANHAM Reyner. *The Architecture of the Well-tempered Environments*. The Architectural Press Ltd, 1984. ISBN 0-266-03698-7

LEFEVBERE Henri, *The production of space*. Blackwell Publishing Ltd, 2001. ISBN 0-631-18177-6

HARVEY David, *The condition of postmodernity*. Blackwell Publishing Ltd, 2000. ISBN 0-631-16292-5

MUMFORD, Lewis. *City in History*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1989. ISBN 0156180359

Obr.1, ALISTAIR BARR, *SoHo, New York, Mixed use, Density and the Power of the Myth*, Dostupné z URL: <http://www.barrgazetas.com/papers/SoHo.pdf>

Obr.2, Článek Fordism na anglické mutaci internetové encyklopedie Wikipedia, Dostupné z URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Fordism>

Obnova malých a středních měst na Jižní Moravě a v Dolním Rakousku

Ing. arch. Václav Navrátil
Školitel: Doc. ing. arch. Karel Havliš
Ústav navrhování V. FA VUT Brno

1. Současný stav řešené problematiky

40% všech obyvatel EU žije v malých a středních městech o 10tis.-50tis.obyvatel.

V ČR žije 70% obyvatel ve městech, přes 16% všech obyvatel ČR žije v malých městech do 10tis. obyvatel. 391 malých měst do 10tis.obyvatel tvoří 75% všech českých měst.

Specifičností plánování rozvoje malých a středních měst jsou nízké rozpočty na řešení velkých problémů. Celkový trend v EU (i v ekonomicky vyspělých zemích) jsou stále se snižující veřejné rozpočty. Malá města jsou navíc často bez vlastních odborných institucí zabývajících se rozvojem (útvary hlavních architektů, odbory rozvoje,...). Závažnost a aktuálnost problémů je ale stejná, ne-li relativně vyšší než u velkých měst. Proto při řešení problémů rozvoje malých a středních měst o to víc záleží na synergii, občanské shodě a participaci, partnerství veřejného i soukromého sektoru.

Jižní Morava má velmi blízko k Dolnímu Rakousku, a to nejen díky sousedství, ale především díky společnému historickému vývoji, který sahá přes Rakousko - Uhersko, Habsburskou monarchii až do středověku. Podobná urbánní struktura je v obou zemích formována díky geografické poloze a podnebí, které tvoří ideální podmínky převážně pro zemědělství. Závislost na zemědělské půdě spoluvytvářela typologii jednotlivých domů, vesnic i měst. Teprve až železná opona striktně oddělila tyto dva sousední regiony a centrální plánované hospodářství a kulturní devastace zasadily hlubokou ránu našim městům.

Současná výstavba našich měst probíhá bez hlubšího historického kontextu, účelnosti a šetrnosti, s jakou budovali města naši předci. Od roku 1930 klesl počet obyvatel v České republice o 400 tisíc, přesto se celková zastavěná plocha zdvojnásobila.

Mnoho našich měst nemá doposud koncepčně vyřešený svůj budoucí rozvoj, podobu veřejných prostranství a dopravu. Každý den ukrájeme kus zemědělské půdy a měníme ji na stavební pozemky, průmyslové areály, obchodní centra. Klademe stále větší požadavky na dopravu a s ní související parkování. Docházkové vzdálenosti se mění na dojezdové vzdálenosti. Přesto, že se nové a nové domy staví na zelených loukách a polích, jejich kvalita se nezlepšuje. Naopak si vytváříme monofunkční zóny, stavíme kolem sebe zdi a vymezujeme se vůči okolí. Touto neuváženou výstavbou se neustále rozšiřuje zastavěná plocha měst, která neodpovídá přírůstku obyvatel.

Některá města dokonce stagnují proti vůli jejich obyvatel. Rozrůstání města do okolí brání přirozené i uměle vytvořené bariéry. Nenachází se dostatečný počet stavebních míst a lidé jsou nuceni stěhovat se do okolních vesnic. S rostoucím

počtem lidí dojíždějících za prací ze spádových vesnic rostou nároky na dopravní infrastrukturu přetěžovanou už i v malých městech.

2. Cíl disertační práce

Malá a střední města prodělávají v posledních dvaceti letech hektický až chaotický rozvoj. Tradiční kulturně historické vazby byly za dob socialismu zpřetrhány. Cílem práce je kritické zhodnocení obnovy vybraných jihomoravských měst v kontextu historického vývoje a vytvoření možných systémových alternativ strategie budoucího rozvoje. Pro hledání alternativ obnovy malých jihomoravských měst bude použito porovnání s příklady z dolnorakouských měst, kde historická kontinuita nebyla násilně přerušena a cílená a metodicky koordinovaná obnova zde probíhá od devadesátých let. Při obnově rakouských měst jsou již samozřejmě uplatňovány principy udržitelnosti, takový přístup je i pro naše města příkladný. Neustálé rozšiřování měst nemůže být udržitelnou alternativou, koncepce kompaktního města s optimálním využitím ploch k zastavění a zachování jeho kulturních i společenských hodnot musí omezit neustálé zabírání volné krajiny. K tomu přispěje zefektivnění městské struktury spolu s obnovou kvality a využití veřejných prostor.

3. Literatura

GEHL, Jan. *Nové městské prostory*. 1.vyd. Brno : Vydavatelství ERA, 2002. 264 s. ISBN 80-86517-09-8

GEHL, Jan. *Život mezi budovami*. 1.vyd. Brno : Vydavatelství ERA, 2000. 202 s. ISBN 80-85834-79-0

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Nakladatelství Libri

KRIER, Leon. *Architektura - volba nebo osud*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství ACADEMIA, 2001. 190 s. ISBN 80-200-0012-7

HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše : otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*, 1. vyd. Brno : Vydavatelství ERA, 2005. 131 s. ISBN 80- 7366-028-8

HALÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr – NOVÝ, Otakar. *Architektura a město*. 1.vyd. Praha : Nakladatelství ACADEMIA, 1998. 204 s. ISBN 80-200-0665-6

LYNCH, Kevin. *Good City Form*. 1.vyd. Cambridge,MA :Massachusetts Institute of Technology, 1981. ISBN 0-262-62046-4

LYNCH, Kevin. *Obráz města / The Image of the City*. 1. vyd. Praha : Vydavatelství POLYGON, 2004. 224 s. ISBN 80-7273-094-0

SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 1.vyd. Praha : Nakladatelství ABF-ARCH, 1995. 111 s. ISBN 80-901608-1-6

SÝKORA, Luděk. *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. 1.vyd. Praha : Vydavatel Ústav pro ekopolitiku, 2002. 191 s. ISBN 80-901914-9-5

KURFÜRST, Petr. *Řízení poptávky po dopravě jako nástroj ekologicky šetrné dopravní politiky*. Praha : Vydalo Centrum pro dopravu a energetiku, 2002. 112 s.